

Faiq Vahid oğlu Əzimov
Bakı Dövlət Universiteti
magistr
ezimov.faiq40@gmail.ru

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ QANUNVERİCİLİYİNƏ GÖRƏ SİYASİ SİSTEMİN NORMATİV ƏSASLARI

Açar sözlər: dövlət, siyasi sistem, cəmiyyət, hakimiyyət, fəaliyyət

Interaction of state and non-state organizations

Summary

Thoughts on politics and political relations originated in the territory of Azerbaijan in ancient times and have undergone a great evolution. Factors that are very different, and sometimes even contradict each other, have played and continue to play an important role in its emergence and activity. The political system of the Republic of Azerbaijan is political in nature, reflecting the characteristics of the national and historical context. Like all post-Soviet states, the political system of the Republic of Azerbaijan feels a certain influence of the Soviet political system. With the adoption of the new Constitution of the Republic of Azerbaijan and the establishment of the parliament on the basis of the first multi-party system, the formation of the political system of Azerbaijan was legally completed on November 12, 1995.

Key words: state, political system, society, government, activity

Siyasət və siyasi münasibətlər haqqında fikirlər Azərbaycan ərazisində qədim zamanlarda meydana gəlmiş və çox böyük təkamül yolu keçmişdir. Onun meydana gəlməsində və fəaliyyətində çox müxtəlif, hətta bəzən bir-biri ilə ziddiyyət təşkil edən amillər mühüm rol oynamış və oynamaqdadır.

Azərbaycan Respublikasının siyasi sistemi milli və tarixi şəraitin xüsusiyyətlərini əks etdirməsi ilə səsiyyəvidir. Bütün postsovet dövlətləri kimi Azərbaycan Respublikasının da siyasi sistemi sovet siyasi sisteminin müəyyən təsirini öz üzərində hiss edir. Bu, hər şeydən əvvəl siyasi sistemin xarici mühitin təsirlərinə cavab reaksiyasının xarakterində, qəbul edilən siyasi qərarların və onların həyata keçirilməsi üsullarının mühitin təsirinə adekvatlığı dərəcəsində, cəmiyyət-dövlət-vətəndaş qarşılıqlı əlaqələrinin təbiətində özünü büruzə verir. Köhnə idarəçilik metodlarının yeniləri ilə əvəz edilməsi prosesi başa çatmadığından konstitusiya vasitəsilə formalaşmış demokratik rejimin tələblərinə uyğun strukturların fəaliyyətində böyük əngəllər meydana çıxır.

1993-cü ildə Heydər Əliyevin ikinci dəfə hakimiyyətə gəlişi ilə Azərbaycan Respublikasında bütün sahələrdə dövlət quruculuğu prosesləri başlandı. Dövlət quruculuğunun mühüm sahələrindən biri olan siyasi sistemin formalaşdırılması, idarəçilik institutlarının yaradılması, demokratik idarəçilik rejiminin seçilməsi və bütün bunların ölkənin yeni Konstitusiyasına salınması da məhz bu dövrə təsadüf etdi. (4, s.52).

Azərbaycan Respublikasının yeni Konstitusiyasının qəbul edilməsi və ilk çoxpartiyalı sistem əsasında parlamentin yaradılması ilə Azərbaycanın siyasi sisteminin formalaşması 1995-ci il noyabrın 12-də hüquqi cəhətdən əsasən başa çatmışdır.

Azərbaycanın siyasi sistemi demokratik idarəçilik rejiminə malik ölkələrdə olduğu kimi bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqədə olan daxili struktur elementlərdən, daha doğrusu alt sistemlərdən (institusional; normativ-tənzimləyici; kommunikativ; siyasi-ideoloji) təşkil olunmuşdur.

Azərbaycanın siyasi sistemində 1993-cü ildən başlayaraq vətəndaşların ictimai-siyasi həyatda rolu artırıldı, insanların bir seçici, siyasi partiya üzvü, siyasi fəal və s. kimi proseslərdə iştirakı təmin olundu. Lazımi siyasi resurslar siyasi hakimiyyətə, bir tərəfdən vətəndaşların, sosial qrupların və siyasi institutların davranışını tənzimləməyə və koordinasiya etməyə, vətəndaş cəmiyyətinə məqsədyönlü şəkildə təsir göstərməyə, digər tərəfdən vətəndaşların və sosial qrupların ictimai fayda götürməsinə gerçəkləşdirdi və cəmiyyətin balanslı inkişafını təmin etdi.

Bütün bunların təmin edilməsinin əsas şərti isə ilk növbədə ölkənin siyasi sisteminin açıq, demokratik və hüquqi xarakter daşması, dövlətlə vətəndaş cəmiyyəti arasındakı münasibətlərin demokratik normalar çərçivəsində tənzimlənməsidir.

Konstitusiyaya uyğun olaraq Azərbaycan dövləti demokratik, hüquqi, dünyəvi, unitar respublika kimi müəyyənləşmişdir. Azərbaycan Respublikasının demokratik dövlət olmasını şərtləndirən əsas meyarlardan biri qeyd etdiyimiz kimi xalqın (seçicinin) hakimiyyətin əsas mənbəyini təşkil etməsi. Sərbəst və müstəqil öz

müqəddəratını həll etmək və öz idarəetmə formasını müəyyən etmək Azərbaycan xalqının suveren hüququdur.

Azərbaycanda demokratik dövlət rejimi nümayəndəli demokratiyanın (seçkili orqanların fəaliyyəti) mövcudluğuna və əhalinin həyatı ilə bağlı qanunların, qərarların qəbulunda onların (parlament, bələdiyyə və s. şəklində) iştirakına əsaslanır.

Azərbaycan Respublikasının demokratik dövlət olmasının əsaslandırıcı şərtlərdən biri onun hüquqi xarakter daşmasıdır. Azərbaycanda hakimiyyətin əsas mənbəyi kimi xalq (seçicini) və əsas məqsədi kimi onun maraqlarının təmin edilməsini qəbul etməsi, eyni zamanda hüquqi dövlətin mövcudluğunu şərtləndirir. Öz fəaliyyətində hüququ rəhbər tutmayan, əsas insan hüquq və azadlıqlarını təmin etməyən, qanunun aliliyinə söykənməyən, ictimai həyatın bütün sahələrini qanunlar əsasında idarə etməyən sistem hüquqi ola bilməz. Belə halda vətəndaşlar dövlətin işlərində yaxından iştirak edir, cəmiyyətin demokratik şəraitdən bəhrələnməklə özlərinin hüquq və azadlıqlarını reallaşdırırlar.

Azərbaycan Respublikasında dövlət hakimiyyəti daxili məsələlərdə yalnız hüquqla, xarici məsələlərdə isə ölkəmizin tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrdən irəli gələn müddəalarla məhdudlaşır. Mərkəzi və yerli icra hakimiyyəti orqanları hüquqi dövlətin inkişafını təmin edərkən hər şeydən əvvəl, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasından və qanunlarından irəli gələn tələbləri və normaları rəhbər tutur. Bu Konstitusiya və qanunlar hüquqi dövlətin əsas institutlarının özünüinkişafına və özünütəşkilatlandırmağa geniş imkanlar yaradır.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya ilə müəyyən edilmiş unitarlığı spesifikliyə malikdir. Bu da onun tərkibində Naxçıvan Muxtar Respublikasının dövlət hakimiyyəti statusuna malik olmasıdır.

Konstitusiyaya görə Naxçıvan Muxtar Respublikası Azərbaycan Respublikasının tərkibində muxtar dövlətdir. Düzdür, Azərbaycan Respublikası tərkibində Naxçıvan Muxtar Respublikasının mövcud olması onu nəzəri cəhətdən ərazi federasiyası kimi səciyyələndirməyə əsas verir. Çünki Naxçıvan Muxtar Respublikası özünün inzibati-ərazi sərhədlərinə, qanunvericilik, icra və məhkəmə hakimiyyəti orqanlarına, məxsusi Konstitusiyaya, qanunvericilik təşəbbüsü hüququna, müstəqil fərman vermək hüququna malik Ali Məclis sədrinə (ali vəzifəli şəxs) malikdir. (4. s.56)

Naxçıvan Muxtar Respublikası Azərbaycan dövlətinin ayrılmaz tərkib hissəsidir və Azərbaycan qanunları onun ərazisində tam gücə malikdir. Orada qanunverici hakimiyyəti Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Məclisi, icra hakimiyyətini Naxçıvan Muxtar Respublikasının Nazirlər Kabineti, məhkəmə hakimiyyətini Naxçıvan Muxtar Respublikasının məhkəmələri həyata keçirir. Naxçıvan Muxtar Respublikasında ali vəzifəli şəxs Ali Məclisin sədridir. Lakin bütün bu orqanlar Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının müddəalarını rəhbər tutaraq öz səlahiyyətləri çərçivəsində hakimiyyəti həyata keçirir.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası ölkəmizin ərazi bütövlüyü ilə yanaşı, həm də onun unitar xarakterinin qorunub saxlanılmasına hüquqi təminat verir.

Azərbaycan Respublikasını dünyəvi dövlət kimi səciyyələndirən əsas cəhətlərdən biri onun ərazisində dinin dövlətdən ayrı olmasıdır. Bu halda dinin dövlət idarəçiliyinə qarışmaması, din xadimlərinin siyasi fəaliyyətlə məşğul olmasının qanunla qadağan edilməsi, heç bir dinə üstünlük verilməməsi, dini təşkilat və qurumların qanun qarşısında bərabərliyi də Azərbaycanın dünyəvi xarakterindən xəbər verir.

Göründüyü kimi Azərbaycan respublika tipli dövlətdir. Azərbaycan siyasi sistemində dövlət hakimiyyətinin həyata keçirilməsi formasına görə prezident üsul-idarəsinə əsaslanan respublika parametrlərinə uyğundur. Konstitusiyaya görə, ölkəni daxildə və xarici aləmdə dövlət başçısı - Prezident təmsil etsə də, dövlət hakimiyyətinin təşkili hakimiyyətlərin bölünməsi prinsipi əsasında həyata keçirilir. Hakimiyyətin bölünməsi prinsipinə uyğun olaraq Azərbaycan Respublikasında müstəqil şəkildə formalaşan və fəaliyyət göstərən üç hakimiyyət qolu qərarlaşmışdır: qanunvericilik hakimiyyətini Milli Məclis, icra hakimiyyətini Prezident, məhkəmə hakimiyyətini isə məhkəmələr həyata keçirirlər.

Dövlət hakimiyyətinin qanunvericilik, icra və məhkəmə hakimiyyətinə bölünməsi dünyanın demokratik dövlətlərinin çoxunda mövcuddur. Bu hakimiyyət orqanlarından hər birinin fəaliyyəti Konstitusiya və qanunvericilik aktları ilə tənzimlənir. Bundan əlavə, hakimiyyətin bölünməsi qarşılıqlı nəzarəti, hüququn aliliyini və maraq balansını təmin edir. Qanunvericilik hakimiyyəti hüquqi normaları yaradır, daha doğrusu müxtəlif hallara, konkret faktlara və şəraitə tətbiq oluna biləcək ümumi qaydalan formalaşdır.

İcra hakimiyyəti ictimai münasibətləri hüquqi normalar əsasında qurur, tənzimləyir və sosial həyatda tətbiq edir. Konkret faktla və hərəkətlə hüquqi normalar arasında mübahisə yarandığı zaman iş məhkəmə hakimiyyətinə keçir. Məhkəmə hakimiyyəti hüquqi normaların müəyyən fakta və yaxud hərəkətə uyğun olub-olmamasını araşdırmaq və mühakimə etmək səlahiyyətlərinə malikdir.

Qanunvericilik, icra və məhkəmə hakimiyyətləri qarşılıqlı şəkildə bir-birinin fəaliyyətini tənzimləyir. Azərbaycan Respublikasında qanunvericilik hakimiyyətini həyata keçirən orqan Milli Məclis, icra

hakimiyyətini həyata keçirən Prezident, Məhkəmə hakimiyyətini həyata keçirən orqan Azərbaycan Respublikasının məhkəmələridir. Məsələn, Milli Məclis Prezidentin təqdimatına əsasən Baş nazirin vəzifəyə təyin edilməsinə razılıq verir (Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, maddə 95). Prezident isə Milli Məclisin qəbul etdiyi qanunları imzalayır və dərc edir (maddə 109). Milli Məclis Prezidentin təqdimatına əsasən Konstitusiya Məhkəməsi, Ali Məhkəmə və apelyasiya məhkəmələri hakimlərini təyin edir (maddə 95). Konstitusiya Məhkəməsi isə Prezidentin fərmanlarının, Nazirlər Kabinetinin qərarlarını və mərkəzi icra hakimiyyəti orqanlarının normativ-hüquqi aktlarının Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına uyğunluğu məsələlərini həll edir.

Konstitusiyaya görə Azərbaycan dövlətinin başçısı Azərbaycan Respublikasının Prezidentidir. Prezidentin Azərbaycan dövlətini xarici münasibətlərdə təmsil etməsi onun xalqın maraqlarına əsaslanaraq beynəlxalq müqavilələr və normalarla bağlı məsələləri həll etməsi, eyni zamanda Azərbaycan dövlətini ölkənin daxilində təmsil etməsi isə onun dövlət başçısı kimi hakimiyyət orqanlarının uzlaşdırılmış fəaliyyətinə və qarşılıqlı əlaqələrinə təminat yaratması ilə bağlıdır.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Azərbaycan dövlətinin müstəqilliyinin, ərazi bütövlüyünün və məhkəmə hakimiyyətinin müstəqilliyinin təminatçısıdır. Bu öhdəlik Prezidentin həm Silahlı Qüvvələrinin Ali Baş Komandanı kimi səlahiyyətlərini müəyyənləşdirir həm də ölkənin tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrə uyğun gəlməyən istənilən qanuna "veto" qoymaq, icra hakimiyyəti orqanlarının, siyasi institutların, təşkilatların və s. qurumların xalqın iradəsinin əleyhinə yönəlmiş aktlarını ləğv etmək hüququnu yaradır.

Ölkə əhalisi tərəfindən seçki yolu ilə formalaşdırılan parlament qanunvericilik hakimiyyətini təmsil edən demokratik dövlət quruluşunun ayrılmaz institutu, dövlət hakimiyyətinin mühüm qollarından biridir.

Azərbaycan Respublikasının dövlət quruluşuna uyğun olaraq, bütün nümayəndəli orqanların müstəqilliyinə və hakimiyyətin şaquli bölgüsünə əsaslanaraq yaradılmış parlamentin - Milli Məclisin fəaliyyətinin əsas prinsiplərini də Azərbaycanın 1995-ci ildə qəbul olunmuş Konstitusiyası müəyyən edir.

Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi öz səlahiyyətlərinə aid məsələlər üzrə Konstitusiya qanunları, qanunlar və qərarlar qəbul edir. Qanunlarda və Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin qərarlarında icra hakimiyyəti və məhkəmə orqanlarına konkret tapşırıqlar nəzərdə tutula bilməz.

Konstitusiyaya görə Milli Məclis nümayəndəli orqandır və hər şeydən əvvəl ümumi, azad seçkilər yolu ilə formalaşır.

Milli Məclis inzibati, maliyyə müstəqilliyinə malikdir və fəaliyyətini daxili nizamnamə qaydalarına uyğun olaraq müəyyənləşdirir.

Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi ümumi və birbaşa seçkilər əsasında 5 il müddətinə seçilmiş, 125 deputatın daxil olduğu təkpalatalı parlamentdir. Qanunvericilik fəaliyyətindən əlavə Milli Məclis dövlət büdcəsini təsdiq və ona nəzarət edir. Deputatların səlahiyyət müddəti isə Milli Məclisə çağırışın səlahiyyət müddəti ilə məhdudlaşır.

Milli Məclis bütün bunlarla yanaşı dövlətlərarası müqavilələrin təsdiqi və ləğv edilməsi, referendum təyin edilməsi, Hesablama Palatasının yaradılması məsələlərini həll edir. Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi öz işini ildə iki dəfə çağırılan (yay və payız) sessiyaları vasitəsi ilə həyata keçirir.

Azərbaycan Respublikasında icra hakimiyyəti Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə mənsubdur. Qeyd edək ki, dünyanın demokratik siyasi sistemə malik bir çox ölkələrində də Prezident icra hakimiyyətinin başçısı hesab olunur. Prezident ilk növbədə, hakimiyyətin bölgüsü prinsipinə əməl edərək, dövlət hakimiyyətinin vahidliyini və idarə olunması mexanizminin sabitliyini təmin edir. Qanunların icrası icra hakimiyyətinin əsas funksiyasıdır.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasına müvafiq olaraq icra hakimiyyətinin vahid sistemini yuxarı, mərkəzi və yerli icra hakimiyyəti orqanları təşkil edir. Bu sistem dövlət orqanlarının və qulluqçularının əsas çoxluğunu əhatə edir və geniş hüquqlara malikdir.

İcra hakimiyyətinin yuxarı orqanı Nazirlər Kabinetidir. İcra hakimiyyətinin yerli orqanları kateqoriyasına aid olmayan bütün digər orqanlar mərkəzi icra hakimiyyəti orqanları hesab olunur.

Azərbaycan Respublikasında mərkəzi icra hakimiyyəti orqanlarının aşağıdakı növləri vardır: nazirliklər, dövlət komitələri, Nazirlər Kabinetinin yanında Komitələr, İdarələr, Şuralar, agentliklər, xidmətlər və s.

Azərbaycan Respublikasında məhkəmə hakimiyyəti Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına uyğun olaraq ədalət mühakiməsi yolu ilə yalnız məhkəmələr tərəfindən həyata keçirilir. Konstitusiyaya görə məhkəmə hakimiyyəti Respublikada fəaliyyət göstərən, məhkəmə hakimiyyətinin vahid vəzifələri, təşkilati və fəaliyyət prinsipləri altında birləşmiş bütün məhkəmələrin məcmusundan ibarətdir. (2, s.60).

Azərbaycan Respublikası məhkəmə sisteminin quruluşu "Məhkəmələr və hakimlər haqqında" 1997-ci il 10 iyun tarixli Azərbaycan Respublikasının qanunu ilə müəyyən edilmişdir.

Məhkəmə hakimiyyətini Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası Məhkəməsi, Azərbaycan Respublikasının Ali Məhkəməsi, Azərbaycan Respublikasının apellyasiya məhkəmələri, Azərbaycan Respublikasının ümumi və digər ixtisaslaşdırılmış məhkəmələri həyata keçirirlər.

Məhkəmə hakimiyyəti Konstitusiyası, mülki və cinayət məhkəmə icraatı vasitəsilə və qanunla nəzərdə tutulmuş digər vasitələrlə həyata keçirilir.

Azərbaycan Respublikası məhkəmələrinin fəaliyyəti ədalət mühakiməsinin və məhkəmə nəzarətinin həyata keçirilməsinə yönəlmişdir.

Referens

1. Malikova M. Legal theory, Baku "Science and education", 2019, 448 p.
2. Law of the Republic of Azerbaijan "On the Constitutional Court" // Collection of Legislation of the Republic of Azerbaijan, Ml, January 31, 2004, p. 58-88.
3. Hasanov A. Heydar Aliyev and the socio-political life of Azerbaijan in 1993-2001 // Sovereignty, democracy, public administration (materials of the scientific session - October 10, 2001), Baku, 2002. p.7-24.
4. A.M.Hasanov, AI Valiyev Modern political systems of the world. Baku, "Zardabi LTD", 2013. 776 p.
5. Constitution of the Republic of Azerbaijan. Baku: Publication of the Milli Majlis of the Republic of Azerbaijan, 2009.

Rəyçi: prof. Ş.Səmədova

Göndərilib: 09.05.2021

Qəbul edilib: 15.05.2021